

BEYPAZARI'NDA AZA SAVMA ve AZA VERME GELENEĞİ

Şirin YILMAZ ÖZKARSLI*

Özet: Bu çalışmada, Beypazarı'nda ölüm sonrası uygulamaların bütününi oluşturan “aza savma ve aza verme” geleneği incelenmektedir. Bu gelenek çerçevesindeki uygulamalar, hem ölünün sağlığında yerine getiremediği ibadetlerin Allah katında affedilmesine, hem de ruhun şad edilmesine yöneliktir.

Anahtar sözcükler: Beypazarı, Ölüm, Cenaze, Aza savma, Aza verme

The Tradition of the “Aza savma and aza verme” in the Beypazarı

Abstract: In this study “aza savma and aza verme” tradition which constitutes all of after death applications is investigated. The applications regarding this tradition are intended for both God forgiveness of all worships that the death couldn't act in his health and the gratification of the soul.

Keywords: Beypazarı, Death, Funeral, Aza Savma, Aza Verme

Bugüne kadar, Beypazarı'nın folklor birikimi çeşitli yönleri ile incelenmiştir¹. Ancak, bütün bu çalışmalarda, Beypazarı'nda teşekkül eden ölümle ilgili uygulamalar üzerinde durulmamıştır. Bu yazı ile söz konusu eksikliği gidermek istedim. Bunun için, Beypazarı kaynak kişilerle 23- 29 Ağustos tarihleri arasında konu ile ilgili mülâkatlar yaptım. Kaynak kişilerden derlediğim bilgiler, çoğunlukla, ölüm sonrası uygulamalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlar, ölümün gerçekleştiği andan başlayarak ölümün duyurulması, ıskat çevirme, cenazeyi yıkama ve

* Yrd.Doç.Dr., Yüzyüncü Yıl Üniversitesi.

¹ Yapılan çalışmalar, daha çok Beypazarı'nın sosyal yapısını ve el sanatlarını incelemek üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalardan bir kaçını şöyle sıralanabilir: Arlı, Mustafa (1984) *Beypazarı'nda Dövme Bakırcılık*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları; Özgüç, Tahsin (1945) “Beypazarı Çevresinden Getirilen Testi ve Damga Mühür” *Bellekten*, IX., 34, 298-310; Şener, Yaşar (1976) *Beypazarı- Tarihte ve Bugün*. Ankara; Uğuzman Er, Tülay (2002) *Beypazarı'nda Sosyal-Kültürel Yapı ve Değişme*. Ankara: Beypazarı Belediyesi Kültür Yayını; Yılmaz, Şirin (1994) *Beypazarı'nda Maden Sanatı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

kefenlenme, camiye gidiş ve cenaze namazı, defin, devire gitme, taziyeleri kabul etme, ölünün ruhunu şad etmek üzere okunan dualar, ölü aşı olarak verilen güveçler ve kurulan sofralar olarak sıralanabilir. Bütün bunlar, “aza savma ve aza verme” geleneği içinde şekillenen ve kuralları değişmeyen bir davranışlar ve kabuller bütünü halinde karşımıza çıkmaktadır. Osmanlıca-Türkçe sözlükte, Arapça’dan gelen bir isim olan “azâ” sözcüğü: “1. sabır, 2. cenâze alayı, 3. başsağlığı ziyareti” olarak açıklanmaktadır (Devellioğlu 1986: 70). Dolayısıyla sözcük, anlamı itibariyle, ölüm olayından sonra olması ve yapılması gerekli olan işlemleri bünyesinde barındırmaktadır. Bununla birlikte, yörede ölüm sonrası hem ölü evi, hem de eş dost tarafından gerçekleştirilen bütün bu uygulamaların, “aza savma ve aza verme” ifadeleriyle karşılık buluyor oluşu, bu uygulamaların, eski Türk inançlarında, hastalık, ölüm getirdiğine inanılan yer altı ruhlarından biri olan “aza” ile ilişkili olabileceğini düşündürmektedir (Buluç 1997: 329; Araz ?: 125). Dolayısıyla, ölü evi ile eş dost tarafından yapılan bütün uygulamaların, toplumsal dayanışma ve baş sağlığı dilekleri yanında, kötülük getiren ruhları def etme, diğer evleri bu ruhların olumsuz etkilerinden koruma ve ölen kişinin ruhunu rahatlatma; diğer bir deyişle, “aza savma” amacını taşıdığı ve böyle bir inanca dayalı olduğu ihtimal dahilindedir.

İlçe’de ölü sahiplerinin, ölümün gerçekleşmesinden itibaren yastan çıkmalarına kadar yaptıkları bütün uygulamalar, “aza savma” sözü ile ifade edilmektedir. Bu dönemde, ölü çıkan evde kesin bir sessizlik hâkimdir. Ölü evinin acısını paylaşmak için gelen eş, dost ve akrabalar, defin töreninin başından sonuna kadar olan sürede gelmişlerse geliş sebepleri, söyledikleri sözler ve yaptıkları her şey “aza savma” ifadesiyle karşılık bulmaktadır. Defin töreninden sonra gelenlerin sözlerine ve yaptıklarına ise “aza verme” denmektedir. Ölü, evden çıkarılana kadar gelenler, ölünün ruhunu huzursuz edeceği düşüncesiyle asla “Başınız sağ olsun.” demezler. Bunun yerine, benzer anlam taşıyan, “Allah ecir, sabır versin.” sözünü söylerler (Kurtuluş 2004).

Ankara’nın on beş ilçesinden biri olan Beypazarı, konumu itibariyle Ankara şehir merkezinin batısında, eski Ankara- İstanbul karayolunun 102. kilometresinde bulunur. Sınırları, doğudan Ayaş ve Güdül, kuzeydoğudan Kıbrısçık ve Seben, batıdan Nallıhan, güneyden Polatlı ve Mihallıççık ilçeleriyle çevrilidir. Türk tarihi açısından bakıldığında, sırasıyla, Türkmen aşiretlerine, Selçuklular’a, Beylikler’e ve Osmanlılar’a ev sahipliği yapmış olan Beypazarı, aynı zamanda, İstanbul- Bağdat kervan yolu üzerinde önemli bir uğrak yeri olmuştur (Özgüç 1945: 291; Texier 2002: 279; Şener 1976: 7). Beypazarı bu açıdan, son derece zengin bir tarihe ve kültürel birikime sahip bir ilçedir. Dört mevsim çiftçinin yüzünü güldüren Beypazarı, verimli topraklarının yanı sıra, küçük ve büyük baş hayvancılığı, sanayisi ve turistik çehresiyle şirin bir yerleşim yeridir.

A. Ölüm ve Gömme Töreni

1. Ölüm Sonrası İşlemler

Yörede ölümün gerçekleşmesi halinde, ölen ile ilgili, çeşitli işlemler yapılır. Ölünün vücudu katılaştıktan (soğuduktan) sonra, vücut biçimi bir daha düzeltilemez diye, bulunduğu yerden hemen alınıp evin bir odasında yere serilmiş temiz bir çarşaf üzerine el ve ayakları düzelterilip boylu boyunca yatırılır. Ölüm, genellikle gözler kapalı olarak gerçekleşir ama eğer, ölüm sırasında ölen kişinin gözleri açık kalmış ise, gözüne toprak, kir kaçmasın diye göz kapakları örtülür. Göz kapakları açık olarak ölen kişi genç, sevdiklerinden uzakta ya da bu dünyadan muradını alamadan ölmüş ise, aynı zamanda, “gözü arkada kalmasın” düşüncesiyle de gözleri kapatılır. Dili sarkmasın, içine şeytan girmesin, ağızından kan, ve benzeri sıvılar boşalmasın diye çenesi tülbentle bağlanır. Aynı amaçla ölünün burun delikleri de tıkanır (Yılmaz 2004). Üzerine temiz çarşaf örtülür. Karnı üzerine ölü şişmesin diye bıçak ya da makas koyulur. Bu kesici aletler, tıpkı loğusa kadınların ve bebeklerin odasına gelebilecek “al karısı”nı uzaklaştırma pratiğinde de olduğu gibi, aynı zamanda kötü ruhların ölüden uzak tutulması inancı ile ilişkilidir (Yılmaz 2004). Bu aletlerin demirden imal edilmiş olması, demirin Türk inancında koruyucu bir ruh olarak mahiyetinde var olan korkutma, kuvvet, kudret özelliklerini de karşımıza çıkarır (Kafesoğlu 1988: 289; Gökalp 1976: 41, 66). Ölüm gerçekleştikten hemen sonraki bir diğer uygulama, ruhun evi bir an önce terk etmesi için son giydiği ayakkabıları kapı önüne koymaktır. Bu ayakkabıları yoldan geçen biri alır (Tuncakara 2004). Ölümün ardından gerçekleştirilen bu işlemler, Anadolu'nun pek çok yöresinde, çeşitli sebeplerle, benzer şekilde uygulanmaktadır (Örnek 1971:44-47; Araz ? :128). Ölü, evden çıkana kadar, bulunduğu odada ışık yakılır (Kurtuluş). Yörede sebebi bilinmeden yapılan bu uygulamanın, eski Türk inançlarında ölü evine girmeye çalışan yer altı ruhlarının uzak tutulması inancı ile bağlantısı olduğu söylenebilir (Buluç 1997: 329; İnan 1976: 206).

2. Ölümün Duyurulması:

Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre, en az altmış yıldır, ölümün ardından durumu resmi biçimde belgelemek üzere, eve, Devlet Hastanesi'nden veya sağlık ocağından doktor çağırılır. Beypazarı Merkez'de Belediye'ye haber verilir. Belediye'nin anons sistemi, İlçe merkezi ile ilgili haberleri duyurmak üzere saat 09:00'dan itibaren faaliyete geçer. Ölüm haberleri de bu sistem dahilinde İlçe sakinlerine duyurulur. Köylerde ise câmiye haber verilir ve salâ² okutulur.

² Salâ, “ölüm ve benzeri bazı olayları duyurmak amacıyla ya da Cuma ve bayram günleri gibi bazı gün ve gecelerde, Hz. Muhammede'e salat ve selam etmek, O'na rahmet ve esenlik dilemek anlamındaki ifadenin tekrarlanması anlamına gelen 'salavat'ın camilerde okunmasıdır (Gündüz 1998: 329).

Merkez’de Belediye anonsu yoluyla ve köylerde câmide okutulan salâ ile ölenin kimlerden olduğu tek tek isimleri ve yakınlık durumları sayılarak duyurulur. Cenaze namazının ne zaman, hangi câmide kılınacağı ve cenazenin nereye defnedileceği bilgileri ile beraber en uzak mahallelere kadar bütün İlçe’ye haber verilir Ölümün duyurulması, sadece Beypazarı’nda değil; civar ilçelerde de bu şekilde gerçekleşmektedir (Tuncakara 2004; Yılmaz H. 2004). Altmış yıldan daha uzak geçmişte, pek çok ilçede ve köyde olduğu gibi (Örnek 1971: 41) “tellal” adı verilen özel haberciler çıkarılırdı; giderek bu tür haberleşme yok olmaya yüz tutmuştur (Yılmaz 2004).

3. Iskat Çevirme:

Iskat, “düşürme, düşürülme” anlamına gelen, Arapça kökenli bir sözcüktür (Devellioğlu 1986: 473). “Geleneksel halk inancında, kişinin hayattayken kılmadığı namazları veya tutamadığı oruçları için ölümünden sonra belirli bir miktar sadaka vermek suretiyle yapılan kefaret töreni”ne, “ıskat” adı verilmektedir (Gündüz 1998: 178).

Beypazarı’nda, ölümün gerçekleşmesiyle defin arasındaki süre içinde, ölenin, hayattayken çeşitli sebeplerle yerine getiremediği birikmiş ibadetlerin ve tutamadığı yeminlerin Allah katında affedilmesi için (bir kısmı da cenazenin defin masrafları için kullanılmak üzere) cenaze sahibi tarafından bir miktar para ayrılır. Definden önce, cenaze sahibi bu parayı getirip ortaya koyar. Sonra cami hocasına uzatır. Hoca “Aldım, kabul ettim.” deyip geri uzatır. Bu para, katlanarak ibadetin affedilme parasına karşılık gelene kadar en az üç defa tekrarlanır. Örneğin, ortaya konulan para yüz YTL. ise, hoca bu parayı “Aldım, kabul ettim.” diyerek cenaze sahibine üç kez geri verirse miktar, üç yüz YTL.’ye çıkmış olur. Para, en son cenaze sahibinde kalır. Bu paranın defin masraflarından artanı ya yoksullara dağıtılır veya yoksullara dağıtılmak üzere yemek yaptırmakta ya da câmiye halı almakta kullanılır (Kurtuluş 2004). Iskat çevirme yaptığım gözlem ve tespitlere göre, İlçe’de bugün de yaygın olarak uygulanmaktadır.

4. Cenazeyi Yıkama ve Kefenleme:

Türkler, çok eski tarihlerden beri, ölüyü gömmeden önce, Tanrı katına ve toprağa en temiz haliyle gönderme düşüncesiyle, yıkayıp temizlemekte, kefene sarmakta ve bu işlemlere çok önem vermektedirler (Roux 1999: 240- 241). Beypazarı’nda ölü, eskiden evin avlusunda yıkanır. Günümüzde de ölüsünü kendi evinin avlusunda yıkayan kimseler bulunmakla birlikte, son yıllarda Beypazarı Belediyesi’nin, mezarlık girişine gasilhane yaptırması dolayısıyla, ölü yıkama işlemleri bu mekânda yapılır olmuştur. Ölü, kalın bir battaniyenin içine konulup ayak ucu ve baş ucu köşelerinden tutularak yıkama masası (teneşir)nın üzerine getirilir. Ölen kadın ise, kadın hoca ve yardımcısı; erkek ise erkek hoca ve yardımcısı ile ölü yakınlarından bir kişinin katılımıyla ölü yıkama işlemi gerçekleştirilir. Yıkama, ılık suyla yapılır. Hoca, ölüyü yıkamaya vücudunu

sabunlayıp lifleme ile başlar. Kulaklarına ve gerekli yerlerine pamuk tıkayıp vücudunu iyice yıkar. Ardından ölüye gusül abdesti aldırır; kurular. Yardımcısı, bütün bu işlerde hocaya yardım eder. Ölü yakını da yıkama sırasında yıkayıcılara su tutar. Kurulama işlemi ardından ölü, yıkama masasının bir karış yakınındaki kefenleme masasına alınır (Yılmaz H. 2004). Kefenleme işlemi, Türkler arasında, çok eski tarihlerden beri bilinmekte ve uygulanmaktadır. Divanü Lugat- İt- Türk'te "eşük" sözcüğü, "Üste giyinen, bürünülen nesne" ve "hanlardan, beylerden birisi öldüğü zaman mezarı üzerine serilmek üzere gönderilen ve daha sonra parçalanarak yoksullara dağıtılan kumaş" olarak geçmektedir (Kaşgarlı Mahmut 1985: 72). Mezar üzerine serilen bu kumaş, günümüzde kullanılan kefen ile benzer bir işlev taşıyor olsa gerektir. Baş ve vücut kefene sarılır.

Ölü Yıkama Malzemesi: Ölüm gerçekleşikten sonra, cenaze malzemeleri satılan dükkandan "cenaze takımı" satın alınır. Bu takımın içinde lif, gül suyu, buhur, kafirin, çörek otu ve kimi zaman da kekik bulunur. Ölüyü öbür dünyaya güzel kokular içinde uğurlamak ve böcekleri ondan olabildiğince uzaklaştırmak amacıyla, kefenin içine işte bu cenaze takımında yer alan gül suyu, buhur, güzel kokulu bir madde olan kâfirun, çörek otu ve kekik serpilir. Kefen içine zenzem suyu serpmek de Beypazarı'nda yaygın bir uygulamadır (Türkoğlu 2004). Kişi hayattayken, ölüm geldiğinde gerekir diye aldığı kefen ve battaniye bir kenara konup saklanırken, onların güzel kokması için arasına kokulu sabunlar yerleştirir (Kurtuluş 2004). Kefenleme işlemi, genellikle beyaz patiska kumaşla yapılır. Hiç bir dikişi olmayıp elle yırtılan kumaş parçalarının ölü bedene sarılmasıyla yapılan bu işlem sırasında İslâmî kurallara uymak esastır.

Beypazarı'nda kadınlar, hayattayken öbür dünya için kefen hazırlığı yapar. Bu işlem sırasında, başa örtülen üçgen kefen kumaşının altına gelen kısmına, hocaya sabit mürekkeple Besmele yazdırırlar. Eğer önceden böyle bir hazırlık yapılmamışsa, hoca, yakınlarının isteğine göre, kefenleme sırasında yazabilir (Yılmaz H. 2004).

Beypazarı'nda ölü kefene sarıldıktan sonra, tabuttan alınıp mezar çukuruna koyulurken kolaylık olması için kefene ek olarak üç- dört kat patiskadan kuşak, ölünün beline dolanıp bağlanır, kefenin ayak ve baş uçları da bağlanır (Kurtuluş 2004). Ölü evden çıkarılırken kullanılan battaniye ve yıkamanın ardından kurulama için kullanılan havlu, yıkayıp kefenleyen hocaya verilir. O da uygun gördüğü yoksul birine verir (Yılmaz H. 2004).

5. Câmiye Gidiş ve Cenaze Namazı:

Ölü, evinde veya gasilhanede yıkandıktan sonra, tabuta koyulup tabut, üzerinde ölü taşımak için imal edilen, genellikle ahşaptan yapılan dört taraflı tutma yeri olan bir sala yerleştirilir. Tabutun üzerine yeşil renkli tabut örtüsü, onun üzerine de seccade örtülür. Tabutun içinde yatanın cinsiyetini bildirmek üzere, baş ucuna, ölen erkek ise bir kasket, kadın ise bir yemeni koyulur (Türkoğlu 2004). Sal, yakın erkek

akrabalar tarafından sırayla taşınarak önce, evinin kapısı önüne getirilir. Aile efradı ve komşular cenaze çevresinde toplanır. Mahalle camisinin hocası, burada dua okur. Hoca, orada bulunan cemaate “Aile bireyleri olarak, komşu olarak meftayı nasıl bilirsiniz? Hakkınızı helal ediyor musunuz?” diye üç kez sorarak, ölü adına aile üyelerinden ve komşularından ayrı ayrı helallik ister ve alır. Bu, uygulama aslında, ölünün evi, ailesi, komşularıyla “vedalaşma” sı niteliğinde yapılan küçük bir törendir.

Kadınlar cenaze namazına katılmadığı için cenaze namazını kılmak üzere tabut, sadece erkeklerin omuzunda, câmiye getirilir. Anadolu’nun pek çok yerinde olduğu gibi, Beypazarı’nda da cenazenin bir an önce defnedilmesi, bir başka deyişle, ölünün bir an önce toprağa verilmesi, definde, esastır. Bu sebeple, ölüm sabah gerçekleşmiş ise cenaze öğle namazına, öğleyin gerçekleşmiş ise ikindi namazına veya gece gerçekleşmiş ise ertesi günün öğle namazına yetiştirilir (Yılmaz, H. 2004). Câmî avlusuna getirildikten sonra tabut, musalla taşına konulur. Ölüye son görevini yerine getirmek ve ailesinin acısını paylaşmak üzere camide öğle namazını kılan büyük kalabalık musalla taşının önüne toplanır ve cenaze namazı kılınır, dua edilir. Hoca duasının sonunda, orada bulunanlardan ve özellikle, ölenin borcu varsa esnaftan helallik alır (Kurtuluş 2004).

6. Defin:

Beypazarı’nda defin işlemleri, her yerde olduğu gibi, sadece erkeklerin katılımıyla ve İslamî kurallar esas alınarak gerçekleştirilir. Ölünün toprakla, (böcekler yemesin diye) en azından bir süreliğine-direk temasını kesmek için mezarın baş tarafına ve tabanına tahta koyulur. Ölü, kefenin baş ve ayak uçlarıyla belindeki kuşaktan tutularak mezara indirilir. İndirildikten sonra, kefenin kuşakları, bağcıkları çözülür. Mahşer günü diriliş kolay olsun diye, sağ tarafına doğru yan yatırılır. İslâmîyet öncesi Altay buluntularına göre de ölülerin neredeyse tümü, mezarda sağ tarafa yatırılmıştı ve başları ya batı ya da doğu yönündeydi (Ögel 1991: 29, 37). Sırt bölgesi toprakla beslenir. Çukurdan en son çıkan kişi, yüzünün güney doğu yönüne gelip gelmediğini kontrol etmek için ölünün burnunu yoklar. Ölünün burnu güney doğu tarafına bakıyor ise yerine doğru yerleştirilmiş kabul edilir. Son olarak, ölünün üzerine göğüsten aşağı olacak şekilde, iki- üç kürek toprak atılır ve bir sıra tahta yerleştirilerek mezardan çıkılır. Mezarın üzeri toprakla tamamen kapatıldıktan sonra, boylamasına ince bir kanal açılır ve “Rahmeti bol olsun.” diye bu kanalın içine bir ibrik su dökülür.

Bu işlemin ardından hoca herkesin geriye çekilmesini ister. Ölüye “telkin”³ verme işlemi sırasında hoca, mezarın başında bir süre yalnız bırakılır. Hoca, ruha

³ Telkîn, “gömülen ölüye hoca tarafından söylenen dinî sözlerdir. Sözcük olarak, Arapça ‘sözle aşılama’ anlamındadır. ‘Kavrama’ anlamına gelen Arapça ‘lakn’ sözünden türemiştir. Ölü mezarına konduktan sonra, herkes dağılınca ölüye verilen telkîn,

sorulacak sorulardan dolayı kabir azabını azaltmak için anne ve babasının adını da anarak ölü adına dua okur. Diğer katılanların da dualarını okumalarıyla birlikte defin merasimi sona erer (Kurtuluş 2004).

7. Devire Gitme:

sİslâmî geleneğe, ölen kişinin günahlarının bağışlanması ve kurtulması için ölenin arkasından yapılan bir takım uygulamalar vardır ve bunların tamamı “devir” adını almaktadır (Gündüz 1998: 94). Beypazarı'nda, ölen kişiye öbür dünyada sorulacak sorulardan dolayı, onun kabir azabını azaltmak için definin ertesi gününden itibaren üç gün boyunca, erkek yakınları sırayla, sabah namazına camiye giderler ve namaz kılıp dua ederler. Buna “devire gitme” denir. Devire gitme aslında, varlığın ölümlle birlikte ortadan kalkmadığı; devam ettiği inancına paralel olarak, ölümlün ruhunu yalnız bırakmama, ona sahip olma, düşüncesiyle yapılan bir uygulamadır. Kişinin ölmeden önce bir Hatim⁴ borcu, adağı varsa ve bunu eşi ya da çocukları biliyorsa, gereği için durum, cami hocasına iletilir. Namazdan sonra “Tebâreke”, “Aşır” ve diğer duaların ardından “hatim duası” okunur. Buna “hatim çevirme” denir (Kurtuluş 2004; Yılmaz, H. 2004).

B. Taziye: Aza Verme, Aza Savma, Ölü Aşu

Ölümlün defnedilip mezarlıktaki kalabalığın dağılmasından hemen sonra, erkekler tarafından, ölü sahibi köyde ise mezarlığın çıkışında veya ölümlün iş yerinde, esnafsa dükkanında, memursa Belediye'nin taziye salonunda ölü sahibine “aza vermeye” gidilir. “Başın sağ olsun.” denir. Kimi zaman da hiçbir şey söylenmez; baş ve göz hareketi yeterli olur. Burada ölü sahibi için önemli olan, yakınlarının, kendisinin acısını paylaştığını görmektir (Tuncakara 2004).

Ölü yakını erkeklerin, mezarlıkta defin merasimini gerçekleştirdiği esnada, kadınlar ölü evinde toplanırlar. Beypazarı'nda, hangi gün olursa olsun ölümlün ardından helva kavurma geleneği yoktur. Konu komşu ve tanıdıklar aza savmaya

mutlaka hoca tarafından yapılması şart değildir; iyi bir Müslüman da telkîn verebilir. Mezarın başına gelir, kendi yüzünü ölümlün yüzüne doğru çevirerek üç kez ölümlün annesiyle adını çağırarak, örneğin, şöyle: ‘Yâ Emine oğlu Mehmet (üç kez), dünyadayken üstünde direndiğin dinini, Allah'ın birliğini ve Muhammed aleyhisselâmın, O'nun hak peygamberi olduğuna imân ve ikrârını hatırla. Soru melekleri efendini sorduklarında, Rabbim olarak yalnız Allah'ı, dinim olarak yalnız İslâm'ı, peygamberim olarak yalnız Muhammed aleyhisselâmı, aydınlatıcım olarak yalnız Kur'ân'ı kabul ettim de.’ der. Bu telkîn biraz daha ayrıntılı olarak da yapılabilir (Hançerlioğlu 1994: 637).

⁴ Kur'ân'ı başından sonuna kadar okumaya “hatim” denir. Arapça “hatm”, “bitirmek, tamamlamak” (hitâma erdirmek) demektir. Bundan dolayı, Kur'ân'ı başından sonuna kadar okumaya “hatim indirmek” denir (Hançerlioğlu 1994: 143).

gelirler. Bir süre ölü evinde kalıp sabır dileyerek kendi aza savma görevlerini yapar ve giderler. Arzu edenler daha sonra tekrar ölü evine gelebilir.

Türkler arasında, en iptidai dönemlerden beri, ölünün ardından yapılan törenlerin önemli bir unsuru “ölü aşı/ ölü yemeği”dir. Ölümle ilgili adet ve inanmaların önemli bir bölümünü Türkler’de bu yemek oluşturur. Ölü aşı, bir yanıyla ölenin manevi olarak öte dünyada hayatını sürdürdüğü ve yeme içmeye ihtiyacı olduğu tasarımını vurgulamakta, diğer yanıyla da ölüme eşlik eden geçiş adetlerinin uygulanmasının halk arasındaki gerekliliğine işaret etmektedir (İnan 2000:189; Örnek 1971: 89).

Beypazarı’nda, definden sonra, vaktin sabah, öğle, akşam oluşuna göre mahalleliden ölü evine çorba, et yemeği, sebze yemeği, salata, komposto ve pilavdan müteşekkil takım halinde yemekler gelir. Uzak yerlerden günü birlik gelen misafirlere bu yemekler ikram edilir. Bunun dışında, akrabalar, komşular, eş dost, öğle ve akşam öğünleri için güveç gönderirler. Beypazarı’nda güveç, yöreye has özel bir yemektir. “Beypazarı güveci” için, Türk Standartlar Enstitüsü’ne 27 Haziran 2002 tarihinde patent alınmak üzere başvurulmuş ve 32924/1-1 numarası ile patenti alınmıştır. Dolayısı ile bu güveç, patentli geleneksel bir yiyecektir. Ölüm, mevlit, bayram gibi durumlarda İlçe’de sadece güveç yapmak için işletilen birkaç fırından birine güveçler ısmarlanır. Büyük toprak güvecin içinde et, pirinç ve sebzeler, özel tekniklerle taş fırında pişirilerek yapılır (Karademir 2004). Ölü evine aza vermeye gidecek olan kimselerin çoğu gitmeden önce güveç fırınına güveç ısmarlayıp ücretini öderler. Bundan ev sahiplerinin de haberi olur. Güvecin gönderildiği öğüne, güveci gönderenler de çağırılır. Evin genişliğine göre en az on beşer kişilik büyük sofralar kurulur. Aza vermeye gelen herkese mutlaka yemek ikram edilir. Güveç yenecek öğün, öğle öğünü ise sofralar kadınlar; akşam öğünü ise erkekler için kurulur. Çevredeki yoksullar da mutlaka bu öğünlere çağırılır. Sofraya önce çorba getirilir, ardından güveç ve son olarak da tatlı ikram edilir. Tatlıdan önce ölenin de ruhunu doyurmak niyetiyle dua okunur (Tuncakara 2004).

Ölü evine yemek getirme uygulamasının altında, aile fertlerinin üzgün ve bitkin olması nedeniyle onların yükünü hafifletmek ve her yemeğin sonunda dua okunacağı için ölünün ruhuna gidecek dualara, yiyeceği getiren kişinin vesile olması düşüncesi yatmaktadır. Aza vermeye gelen kimseler adına güveç fırınına ısmarlanan güveçler, çok fazla olur ve birkaç gün içinde bitirilemez ise, -yöre halkının deyimiyle- tıpkı banka hesabında biriken para gibi orada tutulurlar. Daha sonraki günlerde bunlar, pişirilip ölü evine gönderilmek üzere ısmarlanan fırında biriktirilir (Kurtuluş 2004; Tuncakara 2004).

Ölenin ardından, definden sonra unutulmadığını ve hatırlandığını bildirmek, öbür dünyada rahat etmesini sağlamak için ölümün ardından, genellikle üçüncü, yedinci, dokuzuncu, kırkıncı, elli ikinci gününde ve yıl dönümlerinde merâsim yapılır (İnan 2000: 189-190; Örnek 1971: 91).

Beypazarı'nda ölümden sonraki yedinci, kırkinci ve elli ikinci günde mevlid⁵ okutulur. Mevlidin ardından, bu törene katılanlara yemek ikram edilir. Güveç fırınında ölü evi adına önceden ısmarlanıp biriktirilmiş olan güveçler, sırasıyla bu mevlitlerde ikram edilmek üzere hazırlanıp eve gönderilir. Yedinci, kırkinci ve elli ikinci günde katılanlara yapılan ikramların ardından, hala güveç fırınında, ısmarlanıp tüketilememiş güveç varsa ki çok fazla sayıda güveç ısmarlandığı için genellikle olur; bunlar, ölünün ruhuna bağışlanarak Beypazarı Cezaevi'ne, Jandarma Birliği'ne, öğrenci yurduna yollanır (Yılmaz, H. 2004).

Kaynak kişilerin ifadelerine göre Beypazarı'nda aza vermeye gelenlere yapılan ikramlar, tıpkı düğünlerde olduğu gibi kalabalık insan gruplarıyla ve zengin sofralar eşliğinde gerçekleşir (Türkoğlu 2004; Yılmaz, M. 2004). Her gelene “Acıyan yer başka, acıkan yer başka; buyurun sofraya.”denir. Bu sebeple ölümün hemen ardından bulaşıkları yıkamak ve ortalığı derleyip toplamak için yardımcı kadınlar tutulur.

Ölümden sonraki yedinci günde, ölünün ağzının açıldığına inanılır. Ölü evinde var olan; yoksa yine kendilerinin satın aldığı un ve yağla, aileden hanımlar tarafından evin ocağında gözleme pişirilir. Ölünün ruhuna bağışlanmak üzere okunan mevlidin, Yasin'in ve diğer duaların ardından, her bir gözlemenin arasına tahin helvası sarılarak komşulara, yoksullara dağıtılır. Bu uygulamaya “hayır yapma” denir (Yılmaz, M. 2004). Bu, olabildiğince çok insana hayır yapıp ölünün ruhuna olabildiğince çok dua gönderme düşüncesiyle gerçekleştirilen bir uygulamadır.

Kırk mevlidine uzak, yakın pek çok tanıdık katılır. En kalabalık törendir. Yenen yiyeceğin zerresinin vücudu kırk gün sonra terk ettiği; dolayısıyla günahların da ölünün bedeninden ve ruhundan çıktığı inancı yaygındır (Kurtuluş 2004). Bugünde de ölünün ruhuna bağışlanan dualara, edilen ikramlara çok özen gösterilir.

⁵ Mevlid, “Hz. Muhammed'in doğumu anısına yazılan kaside türü şiirlerin, özellikle Süleyman Çelebi tarafından yazılan metnin, özel bir törenle okunmasıdır. Günümüzde özellikle ölen kişiler için Mevlid, belirli gün ve gecelerde okunmaktadır. Mevlid okunurken arada, Kur'an'dan bazı bölümler ve çeşitli ilâhiler de okunmaktadır. Günümüzde ölen kişiler için Mevlid okumak, halk arasında mutlaka yapılması gereken İslâmî kural haline gelmiş uygulamalardan biridir (Gündüz 1998: 260). Mevlid ve mevlid töreni hakkında daha fazla bilgi için bkz.: **Mevlid (Vesilet-ün Necât) Süleyman Çelebi** (1990) Haz. Faruk Kadri Timurtaş, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları; Özel, Mehmet (2004) “Mevlid”, **İslâm Ansiklopedisi**. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları V: 475-479; Pekolcay, Neclâ (1993) **Mevlid**. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Anadolu'nun başka yörelerinde olduğu gibi (Örnek 1971: 54) Beypazarı'nda da elli ikinci gece, kemikle etin birbirinden ayrıldığı ve burun kırırdağının düştüğü ve bu sırada ölünün acı çektiği inancı vardır. Bu gece mevlit okutulur. Katılanlara ve yoksullara büyük sofralarda yemek verilir. Bu yemekler, iyilik melekleri tarafından ölünün önüne koyulur, bu sevinç, ölünün çektiği acıyı hafifletir (Yılmaz, M. 2004).

Sonuç:

Türkler arasında İslâmiyet öncesinde, ölüyü öbür dünyaya uğurlama töreninin tamamına “yuğ/yog” ismi verilmektedir (Köprülü 1989:87; Roux 1999: 262). Beypazarı'nda ölümün gerçekleştiği andan itibaren kaynak kişilerden edinilen bilgiler doğrultusunda, buraya kadar açıklanan, ölümün resmi olarak belgelenmesi, İlçe halkına duyurulması, iskat çevirme, ölü bedeninin en temiz şekilde gömülmesi için yıkama, kefenleme, ölünün ailesinden, komşularından helallik alma, ölüyü defnetme, devire gitme, taziyeleri kabul etme, hayır yapma, ölü evine her gelen için büyük sofralar kurma, mevlit okutma, baş sağlığı dileme uygulamalarının tamamı “aza savma ve aza verme” sözleri ile anılmaktadır. Aza savma uygulamaları içinde ölenin ailesi, ölenin bedenini toprağa, ruhunu Tanrı katına en mükemmel şekilde gönderebilmek, acıyı paylaşmak için evine gelen kimseleri en iyi şekilde ağırlamak; acıyı paylaşmaya gelen kimseler de bu görevlerini en mükemmel şekilde tamamlamak için; dolayısıyla her iki taraf da görevlerini savmak için, daha çok ölünün ruhunu şad etmek düşüncesi ile yiyip içme ve özellikle yoksullara, öksüzlere, dul ve yetimlere yedirip içirme merkezli bir faaliyet sürdürmektedirler. Hatta kaynak kişiler, bunun zaman zaman aşırıya kaçtığını da ifade etmektedirler (Türkoğlu 2004; Kurtuluş 2004). Yörede ölünün ardından ağıt yakma, öleni methedici sözler söyleme, bu dünyada yüzünün akıyla başardığı ya da isteyip de gerçekleştirmediği işleri vurgulayıcı şiirsel anlatımlar veya yüksek sesle ağlama, dövünme gibi hareketler hoş karşılanmaz ve görülmez. Aksine, aza savma, tümüyle sessizliğin hakim olduğu uygulamalar bütünüdür.

Ölüm anından itibaren bir yıla kadar süren aza savmanın ilk yedi gününde büyük yoğunluk yaşanır. Bu süre zarfında özellikle yakın akrabalar ölü evinden ayrılmazlar. Aza vermeye gelenlerin azalmasıyla ve yakın akrabaların yavaş yavaş normal hayatlarına dönmesiyle birlikte, ölenin ailesi acılarıyla baş başa kalır. Zamanla onlar da normal hayatlarına dönerler.

Kaynaklar

- ARAZ, Rıfat (?) *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- GÜNDÜZ, Şinasi (1998) *Din ve İnanç Sözlüğü*. Konya: Vadi Yayınları.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1994) *İslâm İnançları Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İNAN, Abdülkadir (2000) *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

BEYPAZARI'NDA AZA SAVMA ve AZA VERME GELENEĞİ

- KAŞGARLI MAHMUT (1985) *Divanü Lugat -İt- Türk* (Çev: Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat (1989) *Edebiyat Araştırmaları I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat AŞ.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1971) *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi.
- ÖZGÜÇ, Tahsin (1945) "Beypazarı Çevresinden Getirilen Testi, Damga, Mühür". **Bellekten**, IX, 34, 289- 292, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ŞENER, Yaşar (1976) *Beypazarı Tarihte ve Bugün*, Ankara.
- TEXIER, Charles (2002) *Küçük Asya* (Çev. Ali Suat). II. cilt, Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı.

Kaynak Kişiler:

- KARADEMİR, Hamdi (2004) (Beypazarı, 49, güveç ustası) ile yapılan mülakatın ses kaydı ve deşifre metni ŞYÖ arşivindedir.
- KURTULUŞ, Mustafa (2004) (Beypazarı, 47, esnaf) ile yapılan mülakatın ses kaydı ve deşifre metni ŞYÖ arşivindedir.
- TUNCAKARA, Zeliha (2004) (Beypazarı 38, ev hanımı) ile yapılan mülakatın ses kaydı ve deşifre metni ŞYÖ arşivindedir.
- TÜRKOĞLU, Neşe (2004), (Beypazarı, 43, ev hanımı) ile yapılan mülakatın ses kaydı ve deşifre metni ŞYÖ arşivindedir.
- YILMAZ, Hamdi (2004), (Beypazarı, 59, emekli) ile yapılan mülakatın ses kaydı ve deşifre metni ŞYÖ arşivindedir.
- YILMAZ, Mine, (2004), (Beypazarı, 52, ev hanımı) ile yapılan mülakatın ses kaydı ve deşifre metni ŞYÖ arşivindedir.